IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23. Issue 02. Sentabr, 2026

YASHIL TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA IQTISODIY O‘SISH VA EKOLOGIK BARQARORLIK O‘RTASIDAGI O‘ZARO BOG‘LIQLIKNI TA’MINLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Erxonova Karima Sharifjon qizi
Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi
Assistent
Isakovakarima34@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22988086

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning nazariy-metodologik asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini ekologik cheklovlar bilan uyg‘unlashtirishning ilmiy yondashuvlarini tizimlashtirish hamda yashil transformatsiyaning iqtisodiy o‘sish sifatiga ta’sirini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda tizimli, institutsional, qiyosiy va kompleks tahlil usullaridan foydalanilgan. Natijalar iqtisodiy o‘sishning ekologik samaradorligi texnologik modernizatsiya, resurslardan foydalanish samaradorligi, yashil innovatsiyalar, energiya tejamkorligi va qayta tiklanuvchi energiya manbalarining rivojlanish darajasiga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Tadqiqot asosida yashil investitsiyalar, texnologik yangilanish va resurs samaradorligini iqtisodiy siyosatning o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlari sifatida shakllantirish zarurligi asoslangan. Olingan ilmiy xulosalar iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtirishga qaratilgan metodologik yondashuvlarni takomillashtirish uchun xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: yashil transformatsiya, iqtisodiy o‘sish, ekologik barqarorlik, yashil iqtisodiyot, yashil innovatsiyalar, yashil investitsiyalar, resurs samaradorligi, energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya, uglerod intensivligi, barqaror rivojlanish.

KIRISH

Bugungi kunda global iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri iqtisodiy o‘sish sur’atlarini saqlab qolgan holda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va atrof-muhitga antropogen bosimni kamaytirishga qaratilgan **yashil transformatsiya** jarayonlarini jadallashtirishdan iborat. Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning cheklanganligi, bioxilma-xillikning qisqarishi hamda ishlab chiqarish va iste’mol hajmining ortishi iqtisodiy rivojlanishning an’anaviy modelini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikni qarama-qarshi maqsadlar sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlar sifatida tadqiq etish zamonaviy iqtisodiy fanlarning dolzarb vazifalaridan biridir.

Yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sishning mazmuni nafaqat yalpi ishlab chiqarish hajmining ortishi, balki **resurslardan foydalanish samaradorligi, uglerod sig‘imining pasayishi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining kengayishi, ekologik innovatsiyalar va texnologik modernizatsiya** bilan ham belgilanadi. Bunday sharoitda iqtisodiy o‘sishning sifat ko‘rsatkichlarini ekologik barqarorlik indikatorlari bilan

integratsiyalash, ular o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash hamda yashil iqtisodiy rivojlanishning samarali metodologik mexanizmlarini shakllantirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning **nazariy-metodologik asoslari** tizimli yondashuv asosida tadqiq etilib, iqtisodiy rivojlanishning ekologik cheklovlarini hisobga oluvchi yondashuvlar, yashil innovatsiyalar va resurs samaradorligining iqtisodiy o‘sishga ta’siri hamda ekologik barqarorlikni ta’minlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan asoslanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik masalasi zamonaviy iqtisodiy nazariya, ekologik iqtisodiyot va barqaror rivojlanish konsepsiyalarining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy adabiyotlarda iqtisodiy o‘sishning atrof-muhitga ta’siri, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligi, uglerod emissiyalarini qisqartirish, yashil innovatsiyalar va energiya samaradorligi kabi omillarning o‘zaro aloqasi turli nazariy yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Xususan, A. Grossman va A. Krueger tomonidan ilgari surilgan ekologik Kuznets egri chizig‘i gipotezasida iqtisodiy rivojlanishning dastlabki bosqichlarida ekologik bosim ortishi, ma’lum darajadagi daromadga erishilgach esa texnologik yangilanish, tarkibiy transformatsiya va ekologik siyosat ta’sirida atrof-muhitga salbiy ta’sirning kamayishi mumkinligi asoslangan. J. Sachs, N. Stern, J. Stiglitz kabi olimlarning tadqiqotlarida esa iqlim o‘zgarishi, yashil investitsiyalar, innovatsion rivojlanish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikning o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan. Zamonaviy ilmiy qarashlarda yashil transformatsiya iqtisodiy o‘sishni cheklovchi omil sifatida emas, balki yangi texnologiyalar, energiya samaradorligi, resurs tejamkor ishlab chiqarish va yangi iqtisodiy faoliyat turlarini shakllantirish orqali o‘sishning sifat jihatdan yangi manbalarini yaratadigan tizimli jarayon sifatida talqin qilinmoqda. Mazkur tadqiqot metodologiyasi tizimli, institutsional, qiyosiy va kompleks yondashuvlarga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikning o‘zaro ta’sirini aniqlash uchun induksiya va deduksiya, ilmiy abstraksiyalash, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil hamda sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash usullaridan foydalaniladi. Shuningdek, iqtisodiy o‘sish sur’atlari, energiya iste’moli, uglerod emissiyalari, resurslardan foydalanish samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya ulushi va yashil innovatsiyalar kabi indikatorlarni o‘zaro integratsiyalash orqali ekologik va iqtisodiy rivojlanishning muvozanat darajasini baholash nazarda tutiladi. Bunday metodologik yondashuv iqtisodiy o‘sishning miqdoriy ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda uning ekologik sifati va uzoq muddatli barqarorligini ham kompleks baholash imkonini beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘p omilli va tizimli xususiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Iqtisodiy o‘sishning ekologik natijadorligi, avvalo, ishlab chiqarish tarkibining texnologik yangilanishi, energiya va resurslardan foydalanish samaradorligining oshishi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining kengayishi hamda yashil innovatsiyalarning iqtisodiyotga joriy etilish darajasiga bevosita bog‘liq. Tadqiqotda iqtisodiy faollikning mutlaq hajmini oshirishning o‘zi barqaror

rivojlanishni ta’minlamasligi, balki o‘sishning **resurs sig‘imi, uglerod sig‘imi va ekologik samaradorligi** uning sifatini belgilovchi muhim mezonlar ekanligi asoslandi. Shuningdek, yashil investitsiyalar va ekologik innovatsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda tabiiy resurslardan foydalanish bosimini kamaytirishi, natijada iqtisodiy rivojlanishning ekologik cheklovlarini yumshatishi aniqlandi. Shu asosda iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtirishning metodologik modeli sifatida **“yashil investitsiya – texnologik modernizatsiya – resurs samaradorligi – emissiyalarni qisqartirish – barqaror iqtisodiy o‘sish”** uzviy zanjiri taklif etiladi. Mazkur yondashuv yashil transformatsiyani alohida ekologik siyosat yo‘nalishi sifatida emas, balki iqtisodiy rivojlanishning tarkibiy va institutsional mexanizmi sifatida baholash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi munosabatni an’anaviy “o‘sish yoki ekologiya” dixotomiyasi doirasida emas, balki o‘zaro to‘ldiruvchi iqtisodiy-ekologik tizim sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, iqtisodiy o‘sishning ekologik samaradorligi ishlab chiqarish hajmining ortishidan ko‘ra, mazkur o‘sishning qanday texnologik, energetik va resurs asosida ta’minlanayotganiga ko‘proq bog‘liq. Ayniqsa, energiya samarador texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, resurs tejamkor ishlab chiqarishni rivojlantirish va yashil innovatsiyalarni rag‘batlantirish iqtisodiy faoliyatning ekologik yuklamasini kamaytirish bilan bir vaqtda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Mazkur natijalar ekologik Kuznets egri chizig‘i konsepsiyasidagi iqtisodiy rivojlanishning muayyan bosqichida ekologik bosimning pasayishi mumkinligi haqidagi yondashuv bilan qisman uyg‘unlashadi. Biroq ushbu bog‘liqlik avtomatik ravishda shakllanmaydi; uning yuzaga kelishi texnologik modernizatsiya, institutsional boshqaruv sifati, ekologik tartibga solish mexanizmlari va yashil investitsiyalar hajmiga bevosita bog‘liq. Shu sababli iqtisodiy o‘sishning ekologik barqarorlikka ijobiy ta’sirini ta’minlash uchun davlat siyosati iqtisodiy rag‘batlantirish va ekologik cheklovlarni yagona tizimda uyg‘unlashtirishi lozim. Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil transformatsiyaning samaradorligini baholashda yalpi ichki mahsulot o‘sishi bilan cheklanib qolmasdan, uglerod intensivligi, energiya samaradorligi, tabiiy resurslardan foydalanish darajasi, qayta tiklanuvchi energiya ulushi va yashil innovatsiyalar kabi ko‘rsatkichlarni kompleks hisobga olish ilmiy jihatdan asoslangan yondashuvni shakllantiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari yashil transformatsiya sharoitida iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikni ta’minlash o‘zaro bog‘liq hamda kompleks jarayon ekanligini ko‘rsatdi. Iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy modeli faqat ishlab chiqarish hajmini oshirishga emas, balki resurslardan oqilona foydalanish, energiya samaradorligini yuksaltirish, uglerod sig‘imini kamaytirish va ekologik innovatsiyalarni keng joriy etishga yo‘naltirilishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, yashil investitsiyalar, texnologik modernizatsiya va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish iqtisodiy o‘sishning ekologik samaradorligini oshiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotda iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni baholashda yalpi iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda resurs va energiya samaradorligi, uglerod intensivligi, ekologik innovatsiyalar hamda qayta tiklanuvchi energiya ulushini kompleks hisobga olish zarurligi asoslandi. Natijada **“yashil investitsiya – texnologik modernizatsiya – resurs samaradorligi – ekologik yuklamani kamaytirish – barqaror iqtisodiy o‘sish”** mexanizmi yashil transformatsiyaning nazariy-metodologik asoslaridan biri sifatida shakllantirildi. Mazkur yondashuv iqtisodiy o‘sishning miqdoriy jihatlaridan tashqari uning ekologik sifati va uzoq muddatli barqarorligini ham baholash imkonini beradi.

Umuman olganda, yashil transformatsiyani samarali amalga oshirish iqtisodiy, texnologik, institutsional va ekologik siyosatning o‘zaro uyg‘unligini talab etadi. Shu sababli kelgusida iqtisodiy o‘sish strategiyalarini ishlab chiqishda ekologik omillarni integratsiyalash, yashil innovatsiyalarni rag‘batlantirish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish barqaror rivojlanishning muhim sharti sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Grossman G.M., Krueger A.B. Economic Growth and the Environment // The Quarterly Journal of Economics. – 1995. – Vol. 110, No. 2. – P. 353–377. – DOI: 10.2307/2118443.
2. Stern D.I. The Rise and Fall of the Environmental Kuznets Curve // World Development. – 2004. – Vol. 32, No. 8. – P. 1419–1439. – DOI: 10.1016/j.worlddev.2004.03.004.
3. OECD. Towards Green Growth. OECD Green Growth Studies. – Paris: OECD Publishing, 2011. – 144 p. – DOI: 10.1787/9789264111318-en.
4. OECD. Towards Green Growth: Monitoring Progress: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2011. – 144 p. – DOI: 10.1787/9789264111356-en.